

Felkészülés a 2011. évi népszámlálásra*

Waffenschmidt Jánosné,
a Központi Statisztikai Hivatal
főosztályvezetője

E-mail:
janosne.waffenschmidt@ksh.hu

A tanulmány áttekintést ad a következő népszámlálás előkészítésének első szakaszáról. Bemutatja, hogy milyen tényezők befolyásolták az alaptermatika kialakítását. Összefoglalja az egyre több országban alkalmazott regiszteres népszámlálás követelményeit, és ismerteti azokat a kísérleti munkákat, amelyeket a népességnyilvántartás felhasználhatóságának megítélés céljából végeztek a KSH-ban. Bemutatja az adat-szolgáltatás módjával kapcsolatos lakossági vélemény-felmérés első eredményeit. Ismerteti a népszámlálásról szóló törvénytervezet legfontosabb, az eszmei időpont-ra, az adatfelvétel módjára és időtartamára, a gyűjtendő adatkörökre, a végrehajtásban résztvevők munkamegosztására vonatkozó tartalmi elemeit.

TÁRGYSZÓ:
Népszámlálás.
Statisztikai felvételek.
Kérdőív.

* A felkészülés részeként a *Statisztikai Szemle* már közzé tette néhány ország népszámlálási terveit és előkészületeit. Lásd: *Findl, P. – Lenk, M.* [2007]: Regiszteralapú népszámlálás és próbaszámlálás Ausztriában. 85. évf. 6. sz. 542–552. old.; *Oblak Flander, A.* [2008]: A regiszteren alapuló népszámlálás lehetőségei és kihívásai – Szlovénia esete. 86. évf. 10–11. sz. 1014–1027. old.; *Kcvinsky, V.* [2008]: Javaslatok és új megoldások bevezetése a Szlovák Köztársaság 2011. évi népszámlálása során. 86. évf. 10–11. sz. 1027–1032. old.

Magyarországon 1870 óta rendszeresen, általában tízéves időközökben tartanak népszámlálást. A legutóbbi nép- és lakásszámlálást a Központi Statisztikai Hivatal 2001. február 1-jei eszmei időpontban hajtotta végre. A soron következő népszámlálás, amely a tizenötödik lesz a hivatalos magyar népszámlálások sorában, 2011-ben esedékes. Míg az előző, a 2001. évi népszámlálás az ezredforduló népszámlálása volt, a 2011. évit az első uniós népszámlálásnak nevezhetjük, hiszen ez lesz az első, amelyet az Európai Unió tagjaként hajtunk végre. Ez a legfontosabb külső tényező, amely – mint a továbbiakból kitűnik – számos vonatkozásban meghatározó jelentőségű.

A népszámlálás előkészítése, a sikeres megvalósítás jogszabályi és informatikai hátterének, szervezési feltételeinek megteremtése többéves folyamat. A felkészülés első szakasza a megvalósítás módjára, a tematika kialakítására, a jogi előkészítésre koncentrálódott. Különösen nagy hangsúlyt kapott az adatfelvétel optimális módjának kiválasztása. Az informatikai háttér megteremtése, a kérdőív véglegesítése, az adatfelvételi szakasznak, a végrehajtást támogató kommunikációnak, az eredmények közzétételének és a minőségbiztosításnak a tervezése a következő időszak feladata.

A szerteágazó, de egymással összefüggő feladatok elvégzése ún. projektszervezetben történik. Ez a munkaszervezés biztosítja szakemberek széles körének részvételét és a készültség nyomon követését.

1. A tematika kialakítása

A népszámlálások eredményei a nemzeti adatvagyon részét képezik, mert egyedülállóan átfogó képet adnak a népesség számáról, demográfiai összetételéről, iskolázottságáról, foglalkoztatottságáról, a lakáskörülményekről, a háztartások és a családok jellemzőiről és e jellemzőkben az utóbbi évtizedben bekövetkezett változásokról.

A népszámlálásból származó adatok alapul szolgálnak a társadalmi, gazdasági és politikai döntések előkészítéséhez, ezen belül is különösen nélkülözhetetlen segítséget nyújtanak a területfejlesztéssel, a lakással, a családdal, a szociális helyzettel, a foglalkoztatottsággal és a munkanélküliséggel kapcsolatos szakpolitikák alakításához. A népszámlálás az országos, a regionális, a megyei, a kistérségi és a települési szint mellett képes bármilyen más, akár a településnél kisebb területi egységekről adatot szolgáltatni, ezáltal elősegíti a helyi társadalmak összetételének, belső tagozódásának jobb megismerését, ezzel megalapozza a helyi közigazgatás döntéshozóinak, döntéshozói tevékenységét. A népszámlálás adatai gyakran szolgálnak

kiindulópontul tudományos kutatásokhoz, reprezentatív adatfelvételek mintáinak kiválasztásához, valamint információs bázist, összehasonlítási alapot nyújtanak más típusú országos és helyi vizsgálatokhoz, elemzésekhez.

A népszámlálások tematikájának vannak hosszú idő óta ismétlődő, rendszeresen visszatérő adatkörei, a népesség és lakásállomány alapvető jellemzőiként ugyanazok az adatkörök szolgálnak. Emellett időről időre az aktuális társadalmi jelenségeknek, problémáknak megfelelő kérdések kaptak helyet a tematikában: 2001-ben a nemzetközi vándorlási folyamatok felerősödése miatt ilyen volt az állampolgárság, továbbá ide sorolhatók az ún. szenzitív kérdések a nemzetiségről, a vallásról és a fogyatékosyságról.

Az utóbbi években a KSH-hoz érkező külső felhasználói igények alapján két súlyponti téma körvonalazódott. Az egyik a településnél kisebb területek adatai iránti fokozott érdeklődés, ami az Európai Unió pályázatokkal van összefüggésben, mivel a pályázati célok alátámasztásához hiteles adatok, és ezeken alapuló elemzések, összehasonlítások szükségesek. A társadalmi közfigyelem középpontjába került másik kérdéskör az ún. szegregáció, a leszakadó, hátrányos helyzetű társadalmi csoportok helyzete, településeken belüli elhelyezkedése. A programok eredményeinek nyomon követése, monitorozása céljából 2011 után is mindkét témában várható további információigény.

Az alaptermatikához képest egyik új témakör sem jelent feltétlenül plusz adatigényt: az elemi adatokból bármilyen kisterületre leválogathatók, összeállíthatók csoportosítások, a szegregációs helyzet közelítésére pedig kialakultak a foglalkoztatottsági és iskolázottsági adatokból képzett közelítő indikátorok, mutatók.

A KSH-n belüli sokrétű adatigények közül legfontosabb, hogy a népességtovábbbszámítás jelenlegi módszere a tízévenkénti népszámlálásokra épül. Az eljárás legérzékenyebb pontja a nemzetközi vándorlás méretének hatósági, tehát nem statisztikai célú nyilvántartási adatok átvételén alapuló megállapítása. A következő népszámlálásnak hozzá kell járulnia ennek az adatkörnek a pontosításához.

A népszámlálási adatokat számos szakstatisztika felhasználja ellenőrző vagy hiánypótló adatként és mintakeretként, valamint a minták súlyozásához a következő 10 éves időszakban. A népszámlálási adatoknak ezt a szerepét a következő évtizedre is biztosítani kell.

A felhasználói igények felmérése és összegzése a 2011. évi népszámlálásról szóló törvény előkészítési szakaszában történik. Az adatigények az előző népszámlálás tapasztalatai szerint a külső és belső felhasználók részéről szinte korlátlanok. A potenciális felhasználók részéről a népszámlálás programjába számos társadalmi vagy gazdasági jelenség mérésének a beépítési igénye merül fel. A tematika bizonyos mértéken túli bővítésének azonban korlátot szab a lakossági tűrőképesség: az általánosan tapasztalható romló adatszolgáltatási készség mellett egy túlméretezett felvétel az egész népszámlálás sikeres lebonyolítását tenné kérdésessé. A felhasználói igények alapos átgondolása szükséges abból a szempontból, hogy kielégítésükre valóban

nincs-e más lehetőség (például olcsóbb reprezentatív adatfelvétel, a nyilvántartási adatok statisztikai célú felhasználása).

A magyarországi tematika kialakításában meghatározó szerepe van az Európai Parlament és a Tanács nép- és lakásszámlálásról szóló rendelete¹ szerint kötelező adatköröknek. A rendelet kötelező adatköre lényegesen szűkebb, mint a 2001. évi – néhány témakörben meglehetősen részletes, sok kérdést felölelő – magyar népszámlálási tematika. A 2001. évi programhoz hasonlítva a tervezett program nem tartalmazza a házasságtörténet, a termékenység, a szakképzettség, az ingázási körülmények, a munkáltató jellemzői, a munkavégzés körülményei, a nemzetiség és az anyanyelv témaköröket. A rendelet a kötelező témaköröket két csoportba sorolja: egyes témákban csak régiókénti, más témákban településkénti adatszolgáltatást ír elő. Feltűnő különbség a 2001. évi magyar programhoz képest, hogy az iskolázottság és a gazdasági aktivitás-foglalkozás témakör adatai csak régiószinten kötelezőek, településként nem. Abban, hogy a kötelező adatköröket a rendelet a lehető legszűkebben állapítja meg, szerepet játszott, hogy a tagországok egyetértését csak olyan programhoz lehetett megszerezni, amelyet a regisztereken alapuló népszámlálást végző országok is nagy részben teljesíteni tudnak.

Az uniós tematikában a szűkre szabott lehetőségek között is relatíve nagy szerepet kapott a nemzetközi vándorlás megfigyelése. Ez érthető, ha figyelembe vesszük, hogy elsősorban a régi tagállamok lakosságának egy részében jelentős arányt képviselnek a bevándorlók, és a vándorlási mozgalom továbbra is élénk. Ez a témakör többek között a népesség továbbszámításában játszott, már említett szerepe miatt Magyarország számára is fontos.

További különbség, hogy az uniós tematikában szenzitív kérdés nem szerepel. Mindezek figyelembe vételével, tekintettel az adminisztratív terhek csökkentését célzó általános kormányzati és KSH-beli törekvésekre, valamint a szűkös költségvetési forrásokra, a 2011. évi népszámlálás során a cél a kötelező uniós tematika megvalósítása, azzal a különbséggel, hogy az uniós rendelet szerint csak régióként kötelező adatok településként is rendelkezésre álljanak.

2. Az adatfelvétel módja

A népszámlálás a statisztikai szolgálat legdrágább programja. A legutóbbi, 2001. évi census költségvetése meghaladta a 10 milliárd forintot. A költségek legnagyobb részét az

¹ A rendelet tartalmát a *Statisztikai Szemle* 2008. évi 10–11. számában *Erdei Virág* ismertette. Lásd Európai Unió rendelete a nép- és lakásszámlásról (1006–1014. old.). Az Európai Parlament és a Tanács 763/2008/EK rendelete: magyar nyelven <http://portal.ksh.hu/pls/portal/url/ITEM/5D896C3296DF2248E04400306E4816D2>; angol nyelven: <http://portal.ksh.hu/pls/portal/url/ITEM/5D89E80E5A48391FE04400306E4816D2>.

adatfelvételi szakasz, a terepmunka tette ki. A jelenlegi költségvetési helyzetben takarékos megvalósításra kell törekedni, ebből következik az adatfelvételi költségek csökkentésére való törekvés. A népszámlálás jelentős adatszolgáltatói teher a lakosság számára, aminek elfogadása, akceptálása a népesség egyes csoportjaiban nem magától értetődő. Az adatfelvételt elutasítók arányának növekedése rontja a népszámlálás minőségét, ezért szükséges a leginkább elfogadható adatszolgáltatási módok keresése. Az adatszolgáltatói terhelés méltányos szinten tartása korábban egyedül a kérdőív kitöltésére fordított idő korlátozásában nyilvánult meg, az adatszolgáltatás módja egységesen a kérdezőbiztos által kitöltött papírkérdőív volt, igaz, a gyakorlat a legutóbbi két népszámlálásnál már kikényszerítette az önkitöltés engedélyezését. Ugyanakkor a lakosság részéről már 2001-ben többféle igény fogalmazódott meg az adatszolgáltatás módja iránt. Az eltelt években az informatikai kultúra fejlődése, a számítógép-használat elterjedése, illetve a nem statisztikai célra létrejött nyilvántartások felhasználásának előtérbe kerülése lehetővé és szükségessé teszi az adatszolgáltatói terheket mérséklő megoldások alkalmazását.

Az európai országok egy része költségtakarékossági okból, illetve a lakosság ellenállása miatt már korábban áttért a lakossági megkérdezést kiváltó, regisztereken alapuló népszámlálásra. Időközben a nem statisztikai célú nyilvántartások statisztikai célú felhasználásának általános módszertana is fejlődött, a tapasztalatokat általánosító módszertani leírások készültek. Az áttérés regiszteralapú népszámlálásra azonban sok előfeltételt támaszt, költség- és időigényes. Ezt példázza, hogy 2011-ben mindössze két ország, Ausztria és Szlovénia csatlakozik az e módszert már 2001-ben is alkalmazott országok csoportjához.

A népszámlálásról szóló, 2008. évi EK-rendelet outputorientált, az átadandó adatkört előírja, de a megvalósítás módját nem határozza meg. Minden ország a saját lehetőségeit, hagyományait figyelembe véve dönt a népszámlálás módjáról.

Az európai országok jelenleg ismert tervei a végrehajtás módjáról a következők.

- Hagyományos népszámlálás: Bulgária, Ciprus, Egyesült Királyság, Görögország, Írország, Málta, Portugália, Románia, Szlovákia;
- Hagyományos népszámlálás kiegészítő felvétellel és/vagy adminisztratív adatok felhasználásával: Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Magyarország, Olaszország, Spanyolország;
- Regiszteralapú népszámlálás: Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Svédország, Szlovénia, Norvégia;
- Regiszteralapú népszámlálás kiegészítő felvétellel: Hollandia, Németország, Svájc, Törökország;
- Gördülő típusú népszámlálás: Franciaország.

A regiszteralapú népszámlálás költségei elsősorban a nyilvántartások felállításánál, a már meglevő nyilvántartások népszámlálási célra alkalmassá tételénél jelent-

keznek. Ha ez a feltétel rendelkezésre áll, a regiszteres népszámlálás töredékébe kerül a hagyományosnak. A módszer használatának további feltétele a jogi felhatalmazás, valamint a lakosság egyetértését is meg kell szerezni a személyes adatok népszámlálási célú összekapcsolásához. Hátránya, hogy nem tud aktuális társadalmi problémákkal kapcsolatos adatokat gyűjteni, csak olyanokat, amilyeneket a nyilvántartások tartalmaznak, tehát ebből a szempontból rugalmatlan.

3. A regiszterek alkalmazásának lehetősége Magyarországon

A 2001. évi népszámlálás után fogalmazódott meg a KSH vezetése részéről az az igény, hogy a következő népszámlálás előkészítését a nyilvántartásokon alapuló módszer alkalmazási lehetőségeinek vizsgálatával kell kezdeni. Feltérképeztük a létező nyilvántartásokat, azok adattartalmát, az adatok frissítésének módját és gyakoriságát, az adatátvétel jogi és technikai/informatikai lehetőségeit.

A munkaszakasz eredményei az alábbiakban foglalhatók össze: a vizsgált 13 hivatalos nyilvántartás a hagyományos magyar népszámlálási tematika (a 2001. évi adatkör) mintegy 40 százalékát tartalmazza. A legnagyobb hiányt az okozza, hogy nincs nyilvántartás a lakosság egészének iskolai végzettségéről, a családok, háztartások leírását segítő adatokról, a teljes lakásállomány fizikai jellemzőiről. A lakcímbjelentési kötelezettség teljesítésének problémái, a lakcímhöz kapcsolódó érdekeltiségek miatt a lakások és a ténylegesen bennük lakók összerendezése nem lenne problémamentes. A nemzetiségi, vallási stb. információk biztosan kiesnének a tematikából. Egy regiszteres népszámláláshoz a hiányzó nyilvántartásokat létre kellene hozni, a meglevők statisztikai célú felhasználása pedig egyenként más-más, az eredeti cél által nem indokolt módosításokat igényelne.

Magyarországon egy regiszteres népszámlálást új törvénynek kellene elrendelnie a személyes adatok összekapcsolása miatt (mint például Ausztriában). Másik jogalkotási szükséglet az ún. címszabvány elfogadása és bevezetése, hogy a nyilvántartásokban sokféleképpen alkalmazott lakcíMLEÍRÁSOK egységesítésével a lakás-lakó kapcsolat egyértelműen összerendezhető legyen.

Európa több államában, így például a skandináv országokban több évtizedes hagyománya van a regiszterek népszámlálási célú hasznosításának. Hollandia 2001-ben vezette be a regiszteres módszert, a szomszédos országok közül pedig Ausztria és Szlovénia első alkalommal 2011-ben alkalmazza. Ezeknek az országoknak a tapasztalatai azt mutatják, hogy a nyilvántartásokon alapuló népszámláláshoz a karbantartott, valós állapotokat tükröző regiszterek megléte mellett a következő feltételek szükségesek:

- megfelelő jogi szabályozás;
- lakossági jóváhagyás;
- a nyilvántartások összekapcsolását lehetővé tevő azonosítók kialakítása;
- a regisztergazda hatóságok közötti szoros együttműködés.

Ezen feltételek megteremtése Magyarországon csak hosszabb távon lehetséges. Az előkészítés során az is világossá vált, hogy a folyamatot szakaszokra osztva, lehetőleg olyan feladattal kell kezdeni, amelynek eredménye 2011-ben már felhasználható.

4. A népesség-nyilvántartás felhasználási lehetőségének vizsgálata

Elsőként a személyiadat- és lakcímnnyilvántartásban szereplő információk népszámlálási célú hasznosításának lehetőségét vizsgáltuk meg. Az adattartalom, a működési mód vizsgálata után összehasonlítottuk a hagyományos módon felvett és a nyilvántartásban szereplő adatokat a 2005. évi, a népesség- és lakásállomány 2 százalékára kiterjedő reprezentatív mintán végrehajtott mikrocenzus és a személyiadat- és lakcímnnyilvántartás azonos időponti állapota alapján. A 2005. április 1-jei mikrocenzus mintája 806 települést érintett: Budapest 23 kerülete, a 18 megyeszékhely és további 4 megyei jogú város, valamint 185 város és 576 község 71 095 címén valósult meg, amely e települések összes címének 2,2 százaléka.

A mikrocenzus és a személyiadat- és lakcímnnyilvántartás címeinek összehasonlításához a KEK KH-tól (Közigazgatási Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala) a 806 település valamennyi közterületének,² valamint a 2005. április 1-jei állapot szerinti cím- (település, közterület, házszám, épület, lépcsőház, emelet, ajtó) és személyi adatainak (nem, születési év és hó, állampolgárság, családi állapot, bejelentkezés módja) átvételére került sor.³

A népesség-nyilvántartási adatokat, illetve állományokat több lépésben hasonlítottuk össze a mikrocenzus megfelelő adataival. Az első lépésben a mikrocenzusban résztvevő települések összes közterületét vetettük össze, majd ezt szűkítve már csak azokat a közterületeket egyeztettük, amelyekhez tartozó címeken a mikrocenzus sikeres volt. A vizsgálat következő szakaszában a címeket hasonlítottuk össze, majd végül a címeken összeírt személyek – demográfiai jellemzők alapján történő – megfeleltetése következett.

² A közterületek a települések köztulajdonban levő, jellemzően közlekedésre, illetve az ingatlanok megközelítésére szolgáló részei. Többségük a beépített belterületi részekben található, mint az utcák, utak, terek stb., de a külterületi dűlők stb. is közterületek ebben az értelemben.

³ Egyedi azonosításra alkalmatlan módon, a KEK KH – KSH Együttműködési megállapodás szerint.

Az elvégzett adategyeztetés összefoglaló számszerű eredményét az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat

A 2005. évi mikrocenzus és a KEK KH-adatállomány egyeztetésének eredménye

Egyeztetési szint	Egyező címek	
	száma (darab)	aránya (százalék)
Település	71 095	100
Községi terület	70 701	99
Háza	63 889	90
Teljes cím (lakás)	54 284	76
Legalább egy személy azonos	47 946	67
Valamennyi személy egyező	31 539	44

A próba szerint tehát két, nem szabványos címnyilvántartás informatikai úton történő összekapcsolásával a lakások mindössze háromnegyede volt azonosítható, a lakásokban lakó népességnek pedig ennél is jóval kisebb hányada volt elérhető és azonosítható ezzel a módszerrel. Ugyanakkor a „megtalált” népesség demográfiai jellemzőit meglehetősen nagy pontossággal tartalmazza a népesség-nyilvántartás. A mindkét állomány által tartalmazott kor, nem, állampolgárság, családi állapot ismerveknél minimális eltérést tapasztaltunk.

Az 1. táblázatból látható különbségek oka a hivatalos lakcímnnyilvántartás, illetve a népszámlálás jellegű adatfelvétel különböző céljában és módszerében keresendő. A KEK KH nyilvántartásának célja, hogy az állampolgárok lakó- és tartózkodási helyét nyilvántartsa, módszere az állampolgárok bejelentése szerinti helyzet rögzítése. A népszámlálás típusú adatfelvételek célja a lakások és jellemzőik tényleges helyzet szerinti felvétele, és a bennük lakó személyek és jellemzőik számbavétele, függetlenül attól, hogy be vannak-e oda jelentkezve. Természetesen a mikrocenzus adatállományában is lehetnek hibák, hiányosságok, amelyeket az összeírási hiba eredményezett.

5. A KSH címregisztere

A 2011. évi népszámlálás adatfelvételi szakaszában új, minőségjavító elem lesz, hogy 2007 őszére elkészült a KSH címregisztere. A címregiszter a 2001. évi népszámlálás, a közigazgatási változásokat tartalmazó évenkénti statisztika, valamint a

folyamatos lakásépítési, -megszűnési statisztika lakcímadatai alapján valamennyi magyarországi lakcímet aktualizálva tartalmazza. A címregiszter összehasonlíthatatlanul pontosabb, teljesebb induló címállományt biztosít a népszámláláshoz, mint a korábban használt címjegyzékek. Előnye továbbá, hogy más címjegyzékekkel össze lehet kapcsolni, segítségével át lehet venni címekkel azonosítható adatokat.

A címregiszter minőségét a népszámlálásig elvégzendő valamennyi próbafelvétel vizsgálja és ennek kapcsán javítását folyamatosan végezzük.

6. A 2008. évi népszámlálási próbafelvétel

A 2008. évi népszámlálási próbafelvétel kettős célt szolgált, egyrészt a lakosság adatszolgáltatását legjobban segítő válaszadási módok keresését, másrészt a KSH, előző évben elkészült címregiszterének és a KEK KH népszámlálási célú felhasználásra tervezett, az előző vizsgálatban érintett év, 2005 óta korszerűsített nyilvántartásának minőségellenőrzését. A próbafelvétel Magyarország öt régiójának 6 településén összesen mintegy 25 ezer lakcímre terjedt ki. A településeket úgy választottuk ki, hogy a mintában többféle településméret és földrajzi terület legyen képviselve (Budapest, középváros, község az agglomerációból, az Alföldről és a Dunántúlról), és hogy a címegeztetés már ismert problémái, például új lakásépítések hatása felszínre kerülhessenek. A címenőrzési cél érdekében minden településről összefüggő, zárt területet választottunk ki. Ebből következően nem volt lehetőség sem a lakásállomány sem a népesség bármely jellemzője szerinti reprezentativitás biztosítására. A településtípusok és a régiók többsége azonban képviselve van a mintában. A próbafelvételből adódó következtetések levonásánál ezt a körülményt figyelembe kell venni.

Két almintát képeztünk. A címek körülbelül 60 százalékán hagyományos, interjú módszerű, a címek körülbelül 40 százalékán pedig önkitöltéses adatfelvétel zajlott. A kijelölt területek címállományát már a KSH címregisztere segítségével állítottuk elő.

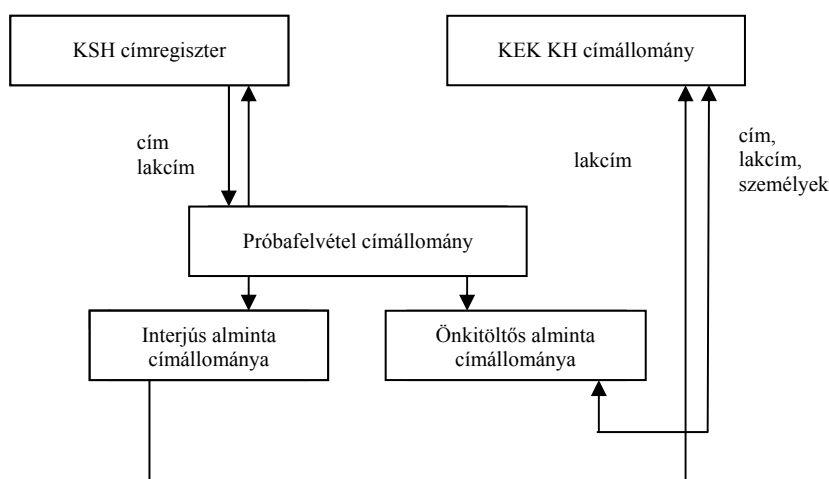
Az interjú almintán az adatfelvétel megvalósulási aránya 86, az önkitöltős almintán 23 százalék volt. Az eredmények mindkét almintán megfelelték az önkéntes felvételeknél elvárhatóknak. (A népszámlálás kötelező felvétel lesz, így az itt tapasztalt megvalósulási arányoknak a népszámlálásra nézve nincs előrejelző tartalmuk.)

A rendelkezésünkre álló állományokat az ábra szerint kapcsoltuk össze.

A KSH 2007-ben elkészült címregisztere az összeírás alapján jó minőségűnek bizonyult. Összességében 90 százalékban fedi le a tényleges helyzetet a minta településeiben. Az előforduló hibák kisebb mértékben abból adódnak, hogy hiányoznak lakcímek vagy nem létező lakcímek is szerepelnek benne, nagyobb mértékben abból, hogy a lakcím valamely eleme hibás. A népszámlálásig a KSH egyéb adatfelvételei-

ből bejövő lakcíminformációk felhasználásával törekedni kell a hibák minimalizálására. A KEK KH lakcímei lényegesen kisebb arányban felelnek meg a tényleges helyzetnek, a nyilvántartási rendszer közelmúltbeli korszerűsítésének hatása még nem volt érzékelhető. Népszámlálási célú felhasználásához elengedhetetlen a teljes körű címpontosítás. A KEK KH személyi nyilvántartásában szereplő adatok és az összeírás népességadatainak összehasonlítása településenként a népesség számában 1–12 százalékos eltérést mutat, a népesség összetételében a különbségek nem jelentősek. Elemi szinten azonban – amikor az egyes lakásokban lakó személyeket hasonlítjuk össze a nyilvántartás, illetve az összeírás alapján – ismét azt tapasztaltuk, hogy a nyilvántartás adatai csak részben fedik a valós helyzetet, gyakoriak a fiktív bejelentkezések, és sokan élnek bejelentés nélkül a lakásokban.

Az adatállományok összekapcsolásának sémája

Bár a népszámlálás alapfogalmait leíró, az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának és az Európai Községek Statisztikai Hivatalának együttműködésével készült, az Európai Statisztikusok Értekezlete által elfogadott „Ajánlás a 2010 körüli nép- és lakásszámlálásokhoz” megengedi, hogy ha a tényleges népességet nem lehet megállapítani, a bejelentett népességekategóriát használják az országok, a próbafelvétel eredményeinek megismerése után módszertani számítások készültek arra vonatkozóan, hogy a tényleges lakóhelyet nem tükröző lakcímbejelentések torzító hatásának korrigálása statisztikai módszerrel lehetséges-e. Az eredmények azt mutatták, hogy megbízható korrekció csak bizonyos népességnagyság felett alkalmazható.

A népesség-nyilvántartási adatok felhasználásán alapuló népszámlálás tehát – amellet, hogy költséges és munkaigényes címpontosítási előfeltétele van – csak erős kompromisszumokkal lenne megvalósítható. E változat esetén az EU régióként kö-

telező ismerveinek biztosítására nagymintás reprezentatív adatfelvétel egészítené ki a személyi- és lakcímnnyilvántartásból történő adatátvételt.

6.1. Vélemények az adatszolgáltatás módjáról

A 2008. évi próbafelvétel alkalmával megkérdeztük a válaszadókat, hogy a 2011. évi népszámláláskor milyen módon szeretnék teljesíteni adatszolgáltatási kötelezettségüket. Erre a kérdésre az interjú és az önkitöltős mintarészben teljesen eltérő eredmények születtek, a kérdezőbiztos jelenléte erősen befolyásolta a válaszokat. Az interjú almintán lényegesen nagyobb a 2011-ben is személyes interjút választók aránya, mint az önkitöltéses almintán. Tekintélyes az interjút elutasítók, az önkitöltést, ezen belül pedig az internetes válaszadást előnyben részesítők aránya.

2. táblázat

*A 2011. évi népszámlálás preferált adatszolgáltatási módja az egyes korcsoportokban a teljes és a budapesti mintán (Válaszadók száma=31 401)
(százalék)*

Adatszolgáltatás módja	0–14	15–29	30–59	60–X	Összesen
	éves				
	Összesen				
Személyes interjúval	59,2	49,8	59,7	75,2	61,4
Telefonon	4,0	4,7	5,5	5,8	5,2
Interneten	23,2	33,1	20,0	4,6	19,3
Postán	11,2	9,9	11,6	10,7	10,9
Nyilvántartásból	2,0	2,5	3,1	3,6	3,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Ezen belül: Budapest, XI. kerület (Lágymányos)				
Személyes interjúval	45,1	30,4	42,2	67,9	48,2
Telefonon	5,6	4,9	7,6	8,9	7,2
Interneten	36,0	55,0	36,1	7,1	31,0
Postán	10,4	8,3	11,5	12,4	10,9
Nyilvántartásból	1,9	1,4	2,5	3,6	2,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Megjegyzés. Az értékelés, az arányok megítéléséhez hozzátartozik, hogy a kapott adatok, a lakcímen élő valamennyi személy adatát tartalmazzák, mert a kérdőíven nem volt mód az adatot szolgáltató személy megjelölésére, holott a válaszadó preferenciái valószínűleg meghatározók ebből a szempontból. A nagyságrendek, a sorrendek azonban ezzel a háttérrel is kifejezők.

A személyes interjúval történő adatszolgáltatást a válaszadók valamivel több mint 60 százaléka, ezen belül az időskorúak háromnegyede választaná. Budapesten valamennyi korcsoportban kevesebben jelölték az interjút, mint a többi településen.

Az internetes válaszadást a megkérdezettek közel 20, Budapesten több mint 30 százaléka választaná, az egyes korcsoportok közül legnagyobb arányban a 30 évesnél fiatalabbak. A postai módot 11 százalék jelölte, valamennyi korcsoportból hasonló arányban, itt Budapest sem képez szélső értéket. Alacsony a telefonos adatbemondást választók aránya, és azoké is, akik adatszolgáltatás helyett a nyilvántartások használatát javasolták. Utóbbival kapcsolatban azonban felmerül a kérdés, hogy ezt a válaszlehetőséget mennyire értették az adatszolgáltatók. A válaszolók iskolai végzettsége és a válaszadás preferált módja közötti összefüggésről a település nagyságától függetlenül megállapítható, hogy minél magasabb a lakosság iskolai végzettsége, annál kevesebben válaszolnának személyesen, és annál többen választanák az interneten történő adatszolgáltatást.

6.2. Próba az önkitöltésről

Az önkitöltéses adatszolgáltatást a próbafelvétel keretében is teszteltük. A válaszadó három lehetőség közül választhatott: a kitöltött kérdőív visszaküldése postai úton, adatbemondás telefonon és internetes válaszadás.

3. táblázat

*A kérdőívek megoszlása a válaszadás módja szerint (Válaszadó háztartások száma=2223)
(százalék)*

Terület	Telefonon	Interneten	Postán	Összesen
Összesen	4,8	9,0	86,2	100,0
Ebből: Budapest, XI. kerület	7,7	13,9	78,3	100,0

Az adatszolgáltatás módját az érintett lakosság területi, iskolai végzettségi, korcsoportbeli és gazdasági aktivitási jellemzői szerint vizsgáltuk. Ennek alapján megállapítható, hogy a postai, válaszborítékos visszaküldés aránya túlnyomó többségű, valamennyi csoportban 75 százalék felett van. Nagyságrendileg kisebb, de a második leggyakoribb csatorna az internet volt, amelyet legnagyobb arányban a budapestiek, a felsőfokú végzettségűek, a 30–59 évesek, a gazdaságilag aktívak választottak.

Szembevetendő, hogy az adatszolgáltatás módjára vonatkozó szándékok szerint – mint az előző fejezetből kitűnt – a postai út szerepe kicsi, a megvalósult felvételnél

pedig a legnagyobb az aránya. Ebben szerepet játszott, hogy az önkitöltős almintán a személyes interjú lehetőségét nem biztosítottuk. Ilyen körülmények között a többség számára a rendelkezésre álló papírkérdőív kitöltése és visszaküldése volt a legkézenfekvőbb adatszolgáltatási mód. Az egyes adatszolgáltatási módok várható arányainak becslése a 2009. évi próbafelvételnek is célja, ekkor a kétlépcsős (1. lépcső: önkitöltés, 2. lépcső: interjú) technikát próbáljuk.

Mindezek alapján az a következtetés vonható le, hogy az önkitöltést preferálók aránya olyan mértékű, hogy 2011-ben nem hagyható figyelmen kívül. Különösen aláhúzza az önkitöltési lehetőség biztosítását az a körülmény, hogy az interjúval nehezen elérhető, nehezen válaszoló csoportok, a fiatalok, a felsőfokú végzettségűek, főként Budapesten, nagyobb arányban teljesítenék ilyen módon az adatszolgáltatást.

6.3. Internetes lakossági adatgyűjtés

A KSH első alkalommal teremtette meg lakossági adatfelvétel esetén az internetes válaszadás háttérfeltételeit. A kísérlet legfőbb tapasztalata a rendkívül kedvező lakossági fogadtatás. A minta települései közül a szokásosan legkisebb arányban válaszoló budapesti adatszolgáltatók éltek a legnagyobb arányban ezzel lehetőséggel. Feltételezhető tehát, hogy az internetes kitöltés lehetősége a rosszabb adatszolgáltatási hajlandóságú területek válaszolási arányát javítja. A kísérlet számos szervezési tanulsággal szolgált, többek között azzal, hogy a kérdőív internetes formájának kialakításában a következő próbafelvételek során tapasztalatokat kell szerezni. A népszámlálási alkalmazáskor nagy mennyiségű internetes kérdőív esetén is a próbához hasonlóan stabil, üzembiztos működést kell biztosítani, ehhez elsőként a követelményrendszer kidolgozása szükséges.

Az eredményeket összegezve az a következtetés adódik, hogy a 2011. évi népszámlálás során az önkitöltéses módszer nem hagyható figyelmen kívül, egyrészt az igény mértéke, másrészt egyes nehezen válaszoló lakossági csoportok közül a magasabb társadalmi státusúak elérésének reménye miatt.

7. A 2009. évi próbafelvétel, a „módhatás” vizsgálata

Az év eleji felvétel fő célja a 2011. évi népszámlálás előkészítésével összefüggésben a kérdőív egyes kérdéscsoportjainak (lakás- és alapvető demográfiai adatok; iskolázottság; foglalkozás) próbája, a kérdések megfogalmazása legcélszerűbb módjának keresése, a kétlépcsős adatfelvételi technika (első lépcsőben

önkitöltés, a második lépcsőben interjú) tesztelése, az internetes adatfelvétel újabb próbája, információszerzés az optimális hosszúságú adatfelvételi időtartamról.

A 2011. évi népszámláláskor várhatóan többféle adatgyűjtési módszer párhuzamos alkalmazására kerül sor. Ezért a próbafelvételnél vizsgálni fogjuk az adatgyűjtés módszerének a hatását a felvétel eredményeire.

8. Az eddigi döntések

A 2011. évi népszámlálás megvalósításának módjáról döntést kérő kormány-előterjesztés 2008 májusára készült el. Az előterjesztés két változatot tartalmazott:

- alapadatok biztosítása a KEK KH személyi adat- és lakcímnnyilvántartása és a KSH címregisztere alapján, kiegészítő adatok biztosítása reprezentatív lakossági összeírással,
- teljes körű összeírás önkitöltési lehetőséggel.

A kormány 2008. október 1-jén a 2. változat, a teljes körű összeírás mellett döntött, amelynek eredményeként valamennyi, az EU-rendelet által előírt jellemzőt településenként lehet biztosítani, tehát azokat is, amelyeket az EU csak régióként kér. Döntés született a KSH-ban a törvényjavaslat tartalmáról, ennek alapján elkészült a 2011. évi népszámlálásról szóló törvény tervezete, amely a következő javaslatot tartalmazza.

A népszámlálás javasolt eszmei időpontjának 2011. október 1-je. Az Európai Parlament és a Tanács nép- és lakásszámlálásról szóló 763/2008/EK (2008. július 9.) rendelete a 2011. évi népszámlálásról nem határoz meg eszmei időpontot, csak azt írja elő, hogy „Minden tagállamnak meg kell határoznia egy referencia-időpontot. A referencia-időpontnak az e rendelet alapján meghatározott éven belül kell lennie (referenciaév). Az első referenciaév 2011.”

A következő magyarországi népszámlálás javasolt eszmei időpontját több tényező befolyásolja. Ezek a következők:

- A népszámlálást megelőző év, 2010 őszén önkormányzati választások lesznek. A népszámlálást a választásokkal összefüggő önkormányzati feladatok végrehajtása befolyásolhatja. Év eleji népszámlálást feltételezve a népszámlálással és az önkormányzati választásokkal összefüggő önkormányzati feladatok nagyrészt azonos időszakra esnek, ami veszélyeztetheti a népszámlálással kapcsolatos önkormányza-

ti feladatok megfelelő minőségű végrehajtását. A választások utáni időszakban az előkészítésben és a végrehajtásban kulcsszerepet játszó jegyzők személye várhatóan sok településen változik, ezért erre az időszakra nem célszerű számukra plusz feladatot tervezni.

– A KSH területi apparátusának munkaterhelése az év első felében rendkívül erős, a népszámlálás év eleji sikeres végrehajtására az ismétlődő, rendszeres feladatok mellett a jelenlegi kapacitásokkal nem látunk lehetőséget.

– Nincs olyan kényszer, amely a népszámlálás 2011. év eleji lebonyolítását tenné szükségessé, ugyanis az Eurostatnak az adatokat a referenciaév végét követő 27 hónapon belül kell átadni, tehát az átadási határidő független az eszmei időponttól. Az előző népszámlálás feldolgozási időtartamából kiindulva ez a határidő teljesíthető. Az Európai Unió következő költségvetési időszaka 2014-ben kezdődik, emiatt várhatóan ekkorra tehető a pályázatokhoz szükséges adatigények megnevekedése is; ehhez az adatok 2011. őszi adatfelvétel esetén is biztosíthatók.

– A népszámlálás végrehajtása, terveink szerint két fázisban történik, és két hónapot vesz igénybe. Ez a 2001. évinél hosszabb felvételi időszakot ugyancsak figyelembe kellett venni az eszmei időpont meghatározásánál.

– A népszámlálás költségei jelentős terhet jelentenek a költségvetés számára. Év eleji adatfelvétel esetén a költségek túlnyomó része az adatfelvétel évében jelentkezik, őszi adatfelvételi időszak esetén viszont az adatbevitel és -feldolgozás költségeinek egy része áthúzódik a következő évre, ami csökkenti az egy költségvetési évre eső támogatás összegét.

Az adatfelvételt az adatszolgáltatói terhelés szem előtt tartása és a próbafelvétel eredménye alapján az önköltés és az interjú felvételi mód kombinálásával célszerű végrehajtani.

A 2001. évi népszámlálás tapasztalatai és a 2008. évi próbafelvétel eredményei alapján megállapítható, hogy a lakosság körében az adatszolgáltatási kötelezettség teljesítéséhez igény van a kérdezőbiztos jelenléte nélküli kérdőívköltésre. Az önköltés és annak internetes formája több európai ország terveiben is szerepel. Az adatszolgáltatók választhatnak, hogy kérdezőbiztos közreműködése nélkül, önköltéssel válaszolják meg a kérdéseket (1. lépcső), vagy igénybe veszik a kérdezőbiztos segítségét. Azokon a címeken, amelyekről egy meghatározott határidőig nem érkezik vissza kitöltött kérdőív, az adatfelvétel interjú módszerrel valósul meg (2. lépcső). Azon lakott lakások esetében, ahol az adatfelvétel a 2. lépcsőben meghiúsul, az alap-

vető személyi adatok a KEK KH személyiadat- és lakcímnnyilvántartásából pótolhatók. A nem lakott lakások esetében a lakásadatok felvétele a kérdezőbiztos feladata. A címjegyzéken nem szereplő címeket a második lépcsőben a kérdezőbiztosok teljes körűen felkeresik.

Az adatfelvétel leírt módszere a teljes körűséget az alábbi módon biztosítja:

- lakásállomány: a magánlakások és az intézeti épületek jellemzői teljes körűen felvételre kerülnek,
- népesség: a magánlakásokban és az intézetekben élő népesség teljes körűen felvételre kerül, törekszünk a hajléktalanok minél teljesebb összeírására.

Az adatfelvétel időtartamát két hónapban javasoljuk meghatározni, amelyből hat hét a felvételi időszak, ezt két hét póttösszeírási szakasznak kell kiegészítenie. A végrehajtás résztvevőiként a KSH-t, a települési önkormányzatok jegyzőit és a Közigazgatási Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalát javasoljuk a népszámlálás végrehajtását előíró törvényben megnevezni.

A papírkérdőívek adatbevitelét az internetes önkitöltésre készített program alkalmazásával javasoljuk elvégezni. E megoldás legnagyobb előnye, hogy az internetes válaszadáshoz már kiépített infrastruktúrát, illetve kifejlesztett alkalmazást lehet használni, nem szükséges nagy értékű eszközöket – például bizonylatolvasó – bérelni. Ahogyan már szóltunk róla, a gyűjtendő adatkörök az előzőekben kifejtett indokok miatt az EU-rendelet szerinti kötelező jellemzők.

A végrehajtásban részt vevők munkamegosztása: a szakmai irányítást, továbbá az adatok feldolgozását és közlését a KSH végzi, a népszámlálás helyi előkészítéséről és az adatfelvétel végrehajtásáról a települési (fővárosi kerületi) önkormányzat jegyzője, körjegyzője gondoskodik.

9. Közzététel, minőségbiztosítás, az előkészítés további feladatai

Az EU népszámlálási rendeletét két témában egészíti majd ki végrehajtási rendelet: az eredmények közzététele és a minőségbiztosítás területén. Mindkét rendelet szakértői szakaszban van. A népszámlálások közzétételi programjának átfogónak és rugalmasnak, a tagországok statisztikai hivatalai számára teljesíthetőnek kell lennie. A szakértői csoport az ún. elektronikus hiperkockákban látja az átfogó, részletes közzététel lehetőségét. A hiperkockák előre meghatározott részletezettségű ismérvekombinációkban tartalmazzák az egyes országok adatait.

A hazai közzétételi elvek lényege a létrehozott adatvagyon minél teljesebb kihasználása, elemzésének lehetővé tétele. A felhasználói igények, visszajelzések szerint ennek módja az adatbázisban történő adatközlés, amely tetszőleges ismérvkombinációk előállítását teszi lehetővé a korábbi – papíralapú és elektronikus – táblázatokkal szemben. Ennek megvalósítása új munkaszakasz feldolgozási folyamatba iktatását igényli. Ez az ún. adattisztítás, ami nemcsak az aggregátumok, hanem egyben az elemi adatok bizonyos szempontú áttekintését, ellenőrzését is jelenti.

A népszámlálás minőségbiztosítása, ennek a felhasználók számára elérhető dokumentálása nagymértékben segítheti az információk szakszerű, tájékozott használatát. A KSH-ban az elmúlt években nagy hangsúlyt kapott a munkafolyamatok és azok eredményei minőségmérési eljárásainak kifejlesztése, a minőségmérési eredmények rendszeres dokumentálása és közzétevése. Ezen eljárások alkalmazása a 2011. évi népszámlálás során biztosítja, hogy az EU meglehetősen részletes minőségbiztosítási előírásait teljesíteni lehessen.

A előkészítés további feladatainak többsége projektszervezetben valósul meg. Kivétel ez alól a nemzetközi kapcsolattartással és a népszámlálási törvény előkészítésével kapcsolatos feladatkör, mely nem többszereplős, nem igényel projektszervezést. A projekt nyolc munkacsoportjában (tematika, kérdőív munkacsoport, informatikai előkészítés munkacsoport, regiszter munkacsoport, területi előkészítés munkacsoport, adatfeldolgozás munkacsoport, tájékoztatási munkacsoport, kommunikáció munkacsoport, minőségbiztosítási munkacsoport) a KSH bármely szervezeti egységében dolgozó, az adott területen legfelkészültebb szakembereik vesznek részt.

Summary

The study gives an overview on the first phase of the preparatory work of the next census. It shows the factors that affected the development of the basic topics. It summarizes the requirements of the register based census adopted by more and more countries, and presents all the experimental work done in the HCSO in order to form opinion on the usability of the population register for census purposes. The paper shows the first results of discovering the inhabitants' preferences about data supply. Finally it presents the content elements of the draft census act concerning the reference date, the method and time-span of data collection, the topics of data to be collected and the sharing of responsibilities among participants in execution.